

Odysea „zapomenuté občanky“ Sofie Malyjové

ANNA CHLEBINA

Osud sovětskými bezpečnostními orgány nespravedlivě perzekvované básničky z Podkarpatské Rusi Sofie Malyjové se stal jedním z dvanácti příběhů, které se vešly do závěrečného dílu knižní trilogie *Čechoslováci v Gulagu*, vydaného ÚSTR a Českou televizí v prosinci loňského roku. Tento příběh je zajímavý nejen tím, že dokumentuje pronásledování bývalé československé občanky na území SSSR, ale je také pevně spojen s dějinami ukrajinské emigrace v meziválečném Československu a ilustruje jednu z jejích kapitol: historii ukrajinského reálného gymnázia v Praze a také účast národnostních menšin v německých armádních jednotkách ve střední a východní Evropě za druhé světové války.

Sofie Malyjová v roce 2012 Foto: ÚSTR

O Podkarpatské Rusi jako součásti ČSR se běžně píše jako o chudé a odlehle končině, což je samozřejmě pravda. Život na tomto hornatém pohraničním území na křižovatce několika soupeřících kultur nebyl nikdy jednoduchý. Většina tamních obcí existuje již od středověku, ale způsob života v nich se po dlouhá staletí zásadně neměnil. Proto ani obyvatelstvo těchto těžce přístupných a dalekých „krajů“ nestálo v centru zájmu vládních států, pod které právě patřilo, a většinou bylo ponecháno napospas svému osudu. Teprve od šedesátých let 19. století se o jejich kulturní potřeby začal starat místní spolek Prosvita (Osvěta). Díky jeho činnosti začala ve městech vznikat ukrajinská divadla, v obcích existo-

valy knihovny, školy a také vycházela literatura v ukrajinském jazyce.

Dne 3. prosince 1926 se do chudé rolnické rodiny ve vesnici Vyšní Verrecky (dnes Verchní Vorota) narodila holčička, která dostala současně dvě křestní jména, což jí působilo problémy dalších více než třicet let. Na matričním úřadě byla zapsána česky jako Žofie Malilová, do matriční knihy řeckokatolické farnosti ukrajinsky jako Hafia Malyjlo.¹ Druhé jméno používala jako úřední po celé „československé“ období a teprve po roce 1945, na území sovětské Ukrajiny, si ho změnila na běžnější Sofie, což je ukrajinský ekvivalent jména Žofie, prožila s ním větší část svého života a podepsala jím všechny básně, které jí poté na Ukrajině vyšly.

Z Karpat do Prahy

Přibližně půl roku před jejím narozením, 29. května 1926, Ministerstvo školství ČSR v Praze zaregistrovalo novou školu – soukromé Ukrajinské reálné reformované gymnázium při Ukrajinském vysokém pedagogickém institutu v Praze. A právě tato škola byla později pro Sofii po všech stránkách osudovou.

Základem pro gymnázium se stala Škola ukrajinského Plastu² vytvořená v roce 1922 za podpory mezinárodní organizace YMCA v táboře pro internované vojáky armády Ukrajinské lidové republiky (ULR)³ v polském Szczepiorně. Do této školy bylo přihlášeno přibližně 150 dětí ukrajinských vojáků, jejichž rodiny odešly

- MATEJKO, Volodymyr: *Sofija Malyjlo. Jiji žyttja i tvorčist' - spravžnij podvyh*. Zakarpatska krajova orhanizacija Všeukrajinskoho tovaryštva polityvžazniv, Užhorod 2019, s. 12.
- Národní skautská organizace Ukrajiny, založena v roce 1911 ve Lvově. Název je překladem slova scout (rozvědčík) a pochází od slova „plastun“, jímž původně nazývali své rozvědčíky ukrajinští kozáci.
- ULR vznikla v důsledku Únorové revoluce v Rusku a existovala od 17. března 1917 do února 1919. Po obsazení Ukrajiny Rudou armádou armáda ULR vedená Simonem Petljurou (1879–1926) odešla na polské území.

z Ukrajiny spolu s armádou ULR, protože předpokládaly, že budou pronásledovány bolševiky. V roce 1923, kdy polská vláda začala likvidovat ukrajinské tábory a před hrozbou zániku stála i škola, která sloužila také jako sirotčinec, dostal její vedoucí povzbudivou zprávu z Prahy: předseda Ukrajinského hromadského komitétu v ČSR⁴ Mykyta Šapoval (1882–1932) psal o tom, že český národ v osobě ministra zahraničních věcí D-ra Girsy⁵ a Československého červeného kříže nabízí pomoc ukrajinským sirotkům a ve Varšavě jsou pro ně již připravena vstupní víza.⁶

Následující tři roky probíhal proces registrace a škola rozvíjela svoji činnost jako součást Ukrajinského pedagogického institutu, žáci byli ubytováni v bývalých kasárnách v Praze na Pohořelci. Na konci roku 1927 se gymnázium přestěhovalo z Prahy do Řevnic, kde bylo spolu s internátem rozmístěno v několika vilách. Ze začátku tvořili většinu studentů gymnázia „čistokrevní Ukrajinci“ z rodin emigrantů, postupně se k nim však přidaly děti ze smíšených česko-ukrajinských rodin a v polovině třicátých let se ve škole objevily i děti z Podkarpatské Rusi, které tvořily v letech 1937–1938 již téměř polovinu jeho žáků.⁷

K této vlně karpatských Ukrajinců patřila také Sofie Malyljová. Do Prahy jsem odjela z místa trvalého bydliště na Zakarpatské Ukrajině v roce 1937 za účelem studia na ukrajinském gymnáziu. Po příjezdu do Prahy jsem nastoupila do gymnázia, kde jsem studovala do léta 1944⁸ – toto je vše, co k tomu po letech řekla ve Lvově při

Skupina dívek z ukrajinského gymnázia. Sofie Malyljová sedí v první řadě zleva, 1940. Dole ukrajinské gymnázium v Modřanech. Sofie Malyljová (stoje uprostřed ve světlých šatech) se svou třídou, 1943.

Repro: ÚSTR

4 Ústřední organizace ukrajinské emigrace v Československu, působila v letech 1921–1925.

5 Václav Girsy byl od dubna 1921 do února 1927 přednostou politické sekce MZV a současně zástupcem ministra zahraničí. V jeho kompetenci byla většina rozhodnutí ohledně státní podpory sdružení a institucí ruských a ukrajinských emigrantů v rámci tzv. Ruské pomocné akce (1921–1939).

6 MARUNJAK, Volodymyr: U Kuzni sobornycch charakteriv. In: *Ukrajinska himnazija v Čechiji, 1925–1945: Almanach Ukrajinskoji himnaziji v Prazi-Rževnyjch-Modržanach*. Vydannja kol. učniv URRH-URH, München 1975, s. 44.

7 ŽEGUC, Ivan: Ukrajinska realna himnazija v Modržanach (1937–1945). In: *Tamtéž*, s. 166–167.

8 *Deržavnyj archiv Lvivskoj oblasti* (Státní archiv Lvovské oblasti, dále jen DALO), Vyšetřovací spis č. P-11726, Protokol o výslechu Agafie Malilové z 20. 11. 1948. Vyšetřovací spis byl založen na jméno Agafja Michajlovna Malilo – jde o poruštěnou podobu jména Hafa Malylio. Cizojazyčné pasáže v textu přeložila autorka.

výslechu NKVD. Ukrajínští historici zabývající se životem Malyljevě přiznávají, že československé a válečné období jejího života je zatím velkou neznámou. Nicméně, ho lze částečně rekonstruovat podle vzpomínek spolužáků a dobových publikací.

Pro ukrajinské dítě z rolnické rodiny bylo možností, jak získat vzdělání na Podkarpatské Rusi, poskrovnu: po absolvování obecné školy se dalo jít buď na učitelský seminář v Užhorodě, nebo na Obchodní akademii v Mukačevu. Kapacity obou škol však byly omezené, a proto *Příručka URG*, vydaná v roce 1936 v Praze, znamenala pro mnohé na Podkarpatské Rusi záblesk naděje. Další alternativu představovalo studium na Ruském reformovaném reálném gymnáziu v Praze, ale z ideologických důvodů nebyla tato možnost pro každou ukrajinskou rodinu přijatelná, protože výchova dětí tam probíhala v duchu „velkoruské“ ideologie. Absolvent Ukrajinského gymnázia v Praze historik Ivan Žeguc⁹ později poznamenal: *Díky seznámení se s výše uvedenou příručkou jsme se hrnuli [do Prahy] jako jarní povodeň.*¹⁰

Zmíněná příručka se zřejmě dostala také do rukou Vasylyny Božukové, členky spolku Prosvita a učitelky Sofie Malyljevě, která si jako první všimla jejího talentu.¹¹ Jelikož Sofie

pocházela z nemajetné rodiny, její cestu do Prahy zajistil ředitel školy ve Vyšních Vereckách, který právě posílal na Ukrajinské reálné gymnázium svého syna. Zájemci o studium měli složit zkoušku z ukrajinského jazyka, starší ročníky navíc čekala zkouška z němčiny. Sofie zkoušku úspěšně složila a zůstala v Řevnicích.

Podzim 1937 roku byl neobyčejně teplý, Berounka lákala ke koupání ještě několik zářijových týdnů a děti z karpatských vesnic si to náležitě užívaly. Avšak toto období zůstalo v paměti většiny nových studentů, kromě radikální změny prostředí, také díky jiné události: *Gymnázium se pod vedením řed. Omelčenka¹² spontánně zúčastnilo smutečního průvodu před pohřebním vozem presidenta Československé republiky T. G. Masaryka v polovině září 1937 na Pražském hradě. Zakarpatci, kteří Masarykův kult pěstovali doma ve školách, stáli bez hnutí u pohřebního vozu před čestnou stráží pod velením jednookého generála Syrového, který pro nás byl legendární postavou. Tato smuteční slavnost poskytl nám, zapomenutým občanům Republiky, příležitost seznámit se s Prahou a jejími kulturními památkami.*¹³ Mezi ostatními dětmi ve vyšivaných slavnostních košilích určitě nehybně stála před hrobem svého idolu a poté s kamarády objevovala krásy Prahy

i tehdy jedenáctiletá Sofie, která nikdy tak velké město neviděla.

Protože stávající prostory narůstajícímu množství studentů nestačily a malé město, jakým v té době Řevnice byly, nápor dalších nezvládalo (místní obyvatelé k nim byli stále méně vstřícní), v polovině října 1938 se škola přesunula do Modřan, tehdy ještě u Prahy.¹⁴

Řek krvavých proudy

Po okupaci Karpatské Ukrajiny¹⁵ Maďarskem mnozí studenti včetně třináctileté Sofie ztratili kontakt s rodinou. Navíc z okupovaných oblastí do Modřan přijeli noví spolužáci – studenti Obchodní akademie v Mukačevu – a její ředitel, významný karpatoukrajinský politik Augustin Štefan.¹⁶

Již v dubnu 1939 přestalo ministerstvo školství gymnázium finančně podporovat, a proto byl rok 1940 „rokem čocky“, hladovým rokem na internátě; ředitel neměl odkud vzít dodatečné potraviny.¹⁷ To však nebránilo mládeži v získávání školních znalostí: Sofie Malyljevová navzdorem okolnostem studovala s významným úspěchem. Pak ale nastala změna, která určila další tvůrčí a životní cestu začínající básnířky. Ředitel Hryhorij Omelčenko se dostal do konfliktu s karpato-

9 Ivan Žeguc (nar. 1923), mecenáš, historik kulturního obrození ukrajinské Zakarpatské oblasti. Po druhé světové válce se usadil v Německu a na univerzitě v Mnichově vystudoval obory historie, filologie a sociologie. Do roku 1960 byl tajemníkem Filozofické fakulty Ukrajinské svobodné univerzity v Mnichově, poté v letech 1967–1970 tajemníkem exilové vlády ULR.

10 ŽEGUC, Ivan: *Ukrajinska realna himnazija v Modrzanach (1937–1945)*, s. 167–168.

11 MATEJKO, Volodymyr: *Sofija Malyljo. Jiji žyttja i tvorčist' – spravžnij podvyh*, s. 5.

12 Hryhorij Omelčenko (1884–1947) byl literární historik, v letech 1936–1940 ředitel Ukrajinského reálného gymnázia. V květnu 1945 byl v Praze zatčen příslušníky kontrarozvědky Smerš, odvečen do SSSR, odsouzen k 10 rokům odnětí svobody a 12. 12. 1947 zemřel v jednom z táborů Karlagu.

13 ŽEGUC, Ivan: *Ukrajinska realna himnazija v Modrzanach (1937–1945)*, s. 162–163.

14 HAVEL, Ondřej: *Osudy ukrajinské emigrace v První československé republice se zaměřením na vysoké školství. Ukrajinský vysoký pedagogický institut Mychajla Drahomanova* (dizertační práce). Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2012, s. 66.

15 Autonomní republika Karpatská Ukrajina vznikla 22. 11. 1938 v rámci federativního česko-slovensko-rusínského státu a existovala do března 1939.

16 Augustin Štefan (1893–1996) byl významnou osobností karpatoukrajinského školství. V roce 1919 vystupoval proti připojení Zakarpatí k ČR, v roce 1939, při vzniku Karpatské Ukrajiny, byl zvolen předsedou jejího parlamentu. V letech 1940–1945 byl ředitelem Ukrajinského reálného gymnázia v Modřanech. Po skončení druhé světové války odešel spolu s gymnáziem do německého Augsburgu, odtud pak do USA. V letech 1949–1969 byl ředitelem Ukrajinského dívčího gymnázia v Stamfordu a aktivním členem několika ukrajinských spolků.

17 ŽEGUC, Ivan: *Ukrajinska realna himnazija v Modrzanach (1937–1945)*, s. 172.

Obálka školního časopisu Poryv
Foto: Slovanská knihovna - Národní knihovna

ukrajinskými studenty a na nátlak německých okupačních orgánů byl nucen ze své funkce odstoupit. Posledním ředitelem gymnázia se stal již zmíněný prof. Augustin Štefan.¹⁸ Díky tomu se škola dostala do péče exilového úřadu Karpatské Ukrajiny, jehož prezident Augustin Vološin¹⁹ žil po odchodu z vlasti v Praze.

Péče uvedeného úřadu umožnila gymnáziu přežít nejtěžší časy včetně zimy 1940–1941. Nejhorší ovšem byly pro děti Vánoce bez rodičů, respektive možnosti navštívit je na

Maďarskem okupovaném území – tyto prázdniny musely být pro Sofii nekonečné... Jedinou zábavou studentů se tak staly přísně zakázané karetní hry, jež se šířily mezi žáky všech ročníků jako epidemie. A za těchto dlouhých studených večerů zřejmě ti, kteří nejvíce prohrávali, přišli s nápadem vydávat školní literární časopis. Základ redakce tvořily dva nejvyšší ročníky, ke kterým se připojily dva mladší talenty: rozený umělec Vasil Stovbunenko²⁰ a Hafa Malyljová (kde-pak ji krutý osud zlomil jako rozkvetlou višňovou větev? O jejím osudu po roce 1945 nevíme nic).²¹

Protože tehdy probíhala výchova studentů URG již pod vlivem karpato-ukrajinských politických aktivistů, i jejich literární tvorba byla výrazně zbarvena myšlenkou na nelitostný boj za osvobození a budoucí nezávislost vlasti. Obálku studentského časopisu *Poryv* zdobí ukrajinský státní symbol – trojzubec, s mečem uprostřed, a na stránkách téměř každého čísla byly otištěny básně Havy Malyljové. Studenti ukrajinského gymnázia zřejmě měli přístup k aktuální tvorbě ukrajinských básníků v emigraci, protože tyto nejstarší dochované části poezie Malyljové se většinou inspirovaly vlasteneckými verši krajanů vytvořenými ve stejné době.

Příkladem může být báseň *Navždy Ukrajina!*, v níž autorka vyslovuje své největší přání – položit život za svou trpící vlast, nebo *Krvavý boj*, kde popisuje nedávné kruté bitvy Ukrajinců s Maďary:

*Karpaty... Sevuš... Chust... náboje...
Řek krvavých proudy...
Kolem strašlivá muzika zbroje,
Zranění hynou vojíni,
Padnou zase... a znovu.*²²

V těchto verších nezůstalo po nedávné „zapomenuté občance republiky“ ani stopy – ke čtenářům promlouvá zapálená bojovnice za nezávislost ukrajinského státu.

Přestože exilový úřad Karpatské Ukrajiny fungoval v Praze během Protektorátu Čechy a Morava legálně a mohl podporovat i vlastní školu, určitý tlak ze strany protektorátních orgánů přece jen existoval.²³ Na konci roku 1942 v URG zasahovalo Gestapo už pravidelně a probíhaly tam prohlídky. Například v březnu 1942 zatkl příslušníci Gestapa ředitele internátu Mychajla Vinjara a spolu s ním odvezli konfiskované potravinové lístky. Sice ho za tři dny propustili, ale lístky vráceny nebyly, takže celá škola několik týdnů hladověla. V roce 1943 byli za šíření protiněmeckých materiálů zatčeni dva studenti: Ivan Iljotjo byl umučen ve věznicí na Pankráci a Vasil Bora zemřel po třech měsících věznění v Osvětimi. Gestapo zatkl i některé učitele, ti však měli větší štěstí a přežili.²⁴

Proti sovětské armádě

Nepříznivá situace pro německou armádu na všech frontách přinutila její velení hledat nové lidské zdroje. Na začátku roku 1944 vznikla z iniciativy Heinricha Himmlera po

18 HAVEL, Ondřej: *Osudy ukrajinské emigrace v První československé republice se zaměřením na vysoké školství. Ukrajinský vysoký pedagogický institut Mychajla Drahomanova*, s. 65–66.

19 Augustin Vološin (1874–1945) byl podkarpatoruský duchovní řeckokatolické církve, učitel a československý politik. V květnu 1945 byl v Praze zatčen kontrarozvědkou Smerš a unesen do SSSR, kde zemřel v Butyrské věznicí v Moskvě.

20 Vasil Stovbunenko pocházel z Podkarpatské Rusi; spolu se svou sestrou Odarkou po válce odešel s gymnáziem do Augsburgu, poté oba emigrovali do USA.

21 ŽEGUC, Ivan: *Ukrajinska realna himnazija v Modrzanach (1937–1945)*, s. 182.

22 MALYLIVNA, H.: Kryvavij zmah. In: *Poryv. Mísjačnyk molodi URG, 1941–1942*, roč. 1, č. 6–7 (ljutj – berezen), s. 9–10.

23 Po pokusu Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) v červnu 1941 ve Lvově o vyhlášení samostatného ukrajinského státu na území okupovaném německou armádou začalo Gestapo pečlivěji kontrolovat činnost ukrajinských organizací. Podle vzpomínek pamětníků docházelo na gymnáziu nejčastěji k zatýkání za přechovávání „banderovské literatury“. Mezi zaměstnanci školy bylo několik informátorů a také mezi příslušníky Gestapa, kteří kontroly prováděli, byli Ukrajinci.

24 ŽEGUC, Ivan: *Ukrajinska realna himnazija v Modrzanach (1937–1945)*, s. 183–184.

vzoru Hitlerjugend organizace pro nábor mladistvých dobrovolníků do jednotek protiletectvé obrany. Přestože žádný oficiální vztah k SS tato organizace neměla, její příslušníci byli pojmenováni SS-helfer, nosili uniformu s páskem a odznakem SS v kosočtverci na pravém rukávu a stejný odznak zdobil i jejich čepici.

Protivzdušné baterie na území Třetí říše obsluhovali němečtí chlapi, avšak na území okupovaných států bylo rozhodnuto nabírat pro stejnou činnost mládež z řad místních obyvatel. Ve východní Haliči začal nábor chlapců v květnu 1944,²⁵ ale již v červenci schválily německé úřady nábor do jednotek protiletectvé obrany také u dívek ve věku 18 až 25 let. Oficiálně se tato organizace nazývala Die Jugendlichen (Mládežníci), nicméně v propagačních materiálech a v nařízeních pro místní národnostní spolky, které měly (většinou pod tlakem Gestapa) přesvědčit budoucí dobrovolníky ke vstupu do této organizace, se běžně používal název SS-Zöglinge, pro Ukrajince překládaný jako SS-Junáci (Junaky).²⁶

Na začátku školního roku 1944/45 přijel do gymnázia německý důstojník, vyprávěla Sofie Malyljová v roce 1948 ve Lvově vyšetřovateli NKVD, a na školní schůzi vyzýval mládež ke vstupu do fašistické organizace SS-Junaky, německy nazývané Luftkampfhelpferine (správně Luftwaffenhelfer – pozn. autorky), tj. do mládežnické organizace, jejímž úkolem bylo vojenské vyškolení mládeže pro následující účast v bojích proti sovětské a angloamerické armádě. Na tomto shromáždění slíbil uvedený důstojník všem, kdo do SS-Junaků vstoupí, slušné podmínky života a dovolenou doma. Samotné bez příbuzných mi bylo těžko, vrátit

Ukrajinka velmi podobná Sofii Malyljové s právě vydanou vojenskou uniformou SS-Junaků

Repro: z knihy Zenona Zeleného *Ukrajinské junactvo v vyri Druhoji svitivoji vijny*

k nim jsem se nemohla, protože žili na maďarském území, a já jsem toužila po možnosti navštívit je alespoň o dovolené. Vedena těmito pohnutkami jsem souhlasila se vstupem do výše uvedené organizace.²⁷ Tak začala její odysea – nebezpečná a trnitá cesta domů.

Největší dívčí tábory SS-Junaků se nacházely v polské Nise a v Českých Budějovicích, odkud byla děvčata po krátkém výcviku přidělována k různým pomocným jednotkám. I když všude panovaly spartánské podmínky, nejhorší pověst získal třetí výcvikový tábor, který se nacházel v Pomořansku na velkém letišti poblíž městečka Ribnitz – v Pütnitzu.

Po vyřízení formalit tykajících se vstupu do SS-Junaků jsme já a dvě další dívky z našeho gymnázia dostaly od německého důstojníka pokyn dostavit se v určený čas na nádraží za účelem odjezdu do Německa. Což jsem učinila: sbalila jsem své věci a dostavila jsem se na nádraží, odkud jsem byla poslána vlakem na území Německa do města Pütnitz, vyprávěla Sofie při výslechu v roce 1948.²⁸

Na přípravný kurz do Pütnitzu posílali dívky různých národností, Ukrajinek tam bylo téměř tři sta. V začátcích tábora zastávala funkci jeho velitele žena, která byla současně i táborovou lékařkou. Možná proto dívky neustále podezírala, že mají nějakou pohlavní nemoc, a často nařizovala ponižující prohlídky. Naštěstí ve funkci dlouho nevydržela – po stížnostech a sebevraždě jedné svěřenkyně krátce před příjezdem Sofie Malyljové musela své místo opustit.

Ale ani bez sadistických velitelů nebyl život v táboře snadný. Občas chyběly základní potraviny a hygienické potřeby a celkově byl osud dívek ve vojenských formacích mnohem horší než osud chlapců. Horší proto, že je neustále obtěžovali Němci... Pokud útok nebyl úspěšný, ctitelé reagovali různě. Někteří, silnější povahy, jen truchlili a ztráceli naději na úspěch, jiní, s menším morálním kapitálem, se mstili a hledali příležitost, jak turdohlavé dívce přidělit co nejtěžší práci nebo ji umístit na co nejnebezpečnější pracoviště, a další – degenerovaní „náčelníci“ nebo jejich pomocníci – bojovali s tvrdohlavostí dívek násilím a vítězili,²⁹ vzpomínal později bývalý vedoucí oddělení osvěty Ukrajinského centrálního komitétu (UCK)³⁰ Zenon Zelenyj (1901–1973).

25 ZELENYJ, Zenon: *Ukrajinské junactvo v vyri Druhoji svitivoji vijny*. Nakladom Bratstva Kol. Vojakiv 1-ji Dyviziji Ukrajins'koji Nacional'no-ji armiji, Toronto 1965, s. 14–15.

26 Tamtéž, s. 56–58.

27 DALO, Vyšetřovací spis č. P-11726, Protokol o výslechu Agafie Malilové z 20. 11. 1948.

28 Tamtéž.

29 ZELENYJ, Zenon: *Ukrajinské junactvo v vyri Druhoji svitivoji vijny*, s. 82–88.

30 Komitét, působící v letech 1939–1945 v Generálním gouvernementu, byla společensko-sociální instituce, která byla jako jediná ukra-

Zjistit přesné datum příjezdu Sofie Malyljové do Pütnitzu se bohužel nepodařilo. Poté dívky strávily zhruba dva týdny v kasárnách, kde čekaly na zahájení kurzu, který trval měsíc. *Ve škole jsme studovaly speciální předměty. Základní vojenský výcvik, dějiny Německa, armádní strukturu, Hitlerův životopis a jeho knihu Mein Kampf, zeměpis, dějiny nacismu, vojenské předpisy či německé vojenské písně.*³¹ Po absolvování školení získaly všechny studentky hodnost Unterführer a byly přiřazeny do protiletectvých jednotek. Sofie byla odeslána do Vratislavi, ve které se nacházela armádní jednotka na obranu vojenských a průmyslových objektů před nálety sovětského letectva tím, že vytvářela dýmové clony kolem uvedených objektů.³²

Po měsíci stráveném ve Vratislavi zamířila její jednotka společně s ustupující armádou do Vestfálska, kde *nedělali nic kromě výcviku*. Podle Malyljové *dorazila zhruba po měsíci do Vestfálska americká armáda a naše jednotka se rozprchla. Vyrazila jsem na území Německa, které v té době kontrolovala německá armáda.*³³ Po cestě ji však zadrželi Američané, kteří ji poslali do tábora pro osoby násilně zavlčené do Německa.

Nemožnost normální existence

Zenon Zelenyj ve své knize o SS-Junacích zmiňuje skutečnost, že inspektoři z Ukrajinského centrálního komitétu vždy při návštěvách táborů varovali mládež před návratem na

Tábor Chenikandža

Foto: Kauno IX forto Muziejus

území kontrolované Sověty. Většina bývalých Junaků tuto radu uposlechla a později na ni vděčně vzpomínala, navíc příslušníci národnostních jednotek Wehrmachtu byli pro Spojence výjimkou a nikdy je sovětským orgánům nevydávali. Sofie Malyljová se však dobrovolně, v rámci repatriace, vrátila k rodičům do Sovětského svazu – protože právě to bylo cílem její „německé anabáze“ a protože se v roce 1939 stala pro československé úřady cizinkou: *pobývající na území Československa³⁴ po přidělení Zakarpatské Ukrajiny Maďarsku jsem měla cizinecký pas, který získávaly osoby, co nepatřily k českému národu.*³⁵

Těžko říct, jak vnímala novou realitu. Nebyla už jen perspektivní holčičkou ze zapadlé karpatské vesnice, ale měla za sebou šest let kvalitního vzdělání a poměrně civilizovaného života v blízkosti evropského velkoměsta. Vrátila se do rodného domu, ale situace se zcela změnila.

Protože byla repatriována spolu se zavlčenými na nucené práce, vyřízení nových dokladů proběhlo bez problémů: *Před návratem do SSSR ani po něm jsem neprošla filtrací³⁶ a nikdo z představitelů sovětského státu mne nevyslychal.*³⁷ Dokončila střední školu ve Svaljavě a bez zkoušek, jakožto premiantka, nastoupila

jiná národnostní instituce německými úřady uznávána a také kontrolována. V jejím čele stál Volodymyr Kubijovyč (1900–1985). Přestože UCK nemohl bránit náboru mládeže do armádních jednotek, snažil se aspoň kontrolovat a ovlivňovat podmínky, ve kterých se mladí Ukrajinci nacházeli, a také pečovat o jejich výchovu.

31 DALO, Vyšetřovací spis č. P-11726, Protokol o výsledku Agafie Malilové z 20. 11. 1948.

32 Tamtéž, Protokol o výsledku Agafie Malilové z 10. 11. 1948.

33 Tamtéž.

34 Tehdy už šlo o Protektorát Čechy a Morava.

35 Tamtéž, Protokol o výsledku Agafie Malilové z 20. 11. 1948.

36 Za účelem prověrky pobytu sovětských občanů na území okupovaném Třetí říší (např. v zajetí, na nucených pracích) byly již v prosinci 1941 zřízeny tzv. Filtrační tábory NKVD. Ty se nacházely až do roku 1947 nejen v SSSR, ale i na území osvobozených států střední Evropy. „Filtrací“ prošly celkem více než 4 miliony osob. Pro ženy a nezletilé existovala výjimka, a tak se často vraceli do vlasti bez prověrky.

37 Tamtéž.

na francouzské oddělení Lvovské univerzity. Zdánlivá idyla bohužel trvala jen rok – ukončilo ji náhodné setkání ve Lvově s kamarádkou ze školy SS-Junáků v Pütnitzu Ljubov Bodnarovou. Ta však byla v říjnu 1948 zatčena na základě udání jiné bývalé SS-Junačky a odsouzena za protisovětskou činnost k 25 letům nápravně-pracovních táborů. Při výslechu ve Lvovské věznici prozradila právě Sofii Malyljovou a identifikovala ji na jedné z předložených fotografií z Pütnitzu.³⁸ Sofie byla zatčena 2. listopadu 1948 na koleji a již 10. listopadu obviněna podle článku 54-1a trestního zákoníku USSR (Ukrajinské sovětské socialistické republiky) z vlastizrady.

Vyšetřování bylo rychlé a trest si jedenadvacetiletá Sofie vyslechla již 10. února 1949 – možná, že na dívku, která nezapírala, zapůsobila hrozbou trestu nejvyššího, který článek 54-1a také umožňoval. Nakonec byla odsouzena podle článku 54-4 („napomáhání světové buržoazii“) trestního zákoníku USSR za účast v antisovětské nacionalistické organizaci k 10 letům pobytu v nápravně-pracovních táborech bez konfiskace majetku z důvodu jeho neexistence u obviněné.³⁹

Na transport do Magadanu čekala křehká Sofie téměř půl roku ve věznicích, kde onemocněla, protože již před zatčením měla potíže se srdcem. Ve svém životopise z roku 2000 uvádí, že k Ochotskému moři jela už těžce nemocná téměř měsíc a ve vlaku plném Ukrajinek. *Záhy jsem se ocitla v táboře Chenikandža. Tam mne poslali pracovat do dolu, kde se těžila cínová ruda. Fyzické utrpení a nemožnost normální existence ve mně brzy vyvolaly beznaděj*

Sofie Malyljová po převozu z Magadanu do Tajšetu, 1955
Repro: ÚSTR

a zoufalství a již v roce 1954 jsem byla jako zdravotně postižená převezena z Kolymy do tajšetských táborů v Irkutské oblasti. Mezi řádky lze vyčíst těžké pracovní podmínky v tundře, ponižování a psychický nátlak ze strany dozorců a nemoci a smrt spolupřežekyň z baráku vysílením – vše, co mělo zlomit i zdravého člověka. Z nich [táborů] jsem byla propuštěna s plnou rehabilitací na základě usnesení Komise Prezidia Nejvyšší rady SSSR z 5. července 1956, stručně uzavírá tuto část své biografie Sofie Malyljová.⁴⁰

A co básně? Vždyť i třicet let po skončení války poslední ředitel Ukra-

jinského gymnázia Augustin Štefan, když vzpomínal na vynikající studenty, zařadil mezi ně také *zesnulou nyní básnířku Hafu Malylyjovu*.^{41, 42} Na návrat múzy čekala Sofie dlouhé roky: *Poezii jsem psala již jako dítě, v táborech to ale nešlo a několik básní z Kolymy vzniklo jen náhodou*.⁴³ Po propuštění z pracovních táborů se vrátila ke studiu a v roce 1960 získala na Lvovské univerzitě diplom učitelky francouzštiny, poté jako učitelka působila čtyřadvacet let ve vesnické základní škole. Nevzpomínala na to v dobrém, porovnávala to s nucenými pracemi v Gulagu a nazývala tuto část svého života *neúspěšnou existencí*.⁴⁴

V roce 1990 se vrátila na Zakarpatí a žila v Mukačevu, kde po vyhlášení nezávislého ukrajinského státu znovu začala psát básně, většinou lyricko-vlastenecké povahy. Vydala pět poetických sborníků, které ji proslavily, a za svou patriotickou tvorbu dokonce získala od ukrajinského státu řád kněžny Olgy 3. stupně. Poté, co v roce 2012 prodělala mozkovou mrtvici, strávila poslední čtyři roky života upoutána na lůžko. Zemřela 19. října 2015 ve své rodné vesnici v domě sestry, která se o ni po celou dobu starala.

V současnosti Zakarpatská krajská organizace Všeukrajinského sdružení politických vězňů plánuje postavit u školy ve Verchních Vorotech pomník významné básnířce Sofii Malyljové, která prošla všemi kruhy pekla, přesto si zachovala stejně romantickou duši, jakou měla odvážná holčička Hafa, když v roce 1937 ve slavnostní vyšívání košili poprvé stála na břehu řeky Berounky. pd

38 DALO, Vyšetřovací spis č. P-11726, Protokol o výslechu Ljubov Bodnarové ze 14. 10. 1948.

39 Tamtéž, Usnesení z 10. 2. 1949.

40 MALYLJO, Sofija: *A duša jiji - živa: vybrane*. Nakladatel neuveden, Lvov 2006, s. 6–7.

41 Archaická hovorová ukrajinská forma příjmení na „-ivna“ byla vytvářena odvozováním od příjmení otce a znamenala, že jde o svobodnou dívku. Na rozdíl od češtiny má ukrajinština, stejně jako např. litevština, pro ženskou formu příjmení v případě vdané ženy a slečny různé koncovky.

42 ŠTEFAN, Avgustin: Ukrajinska realna himnazija v Modrzanach. In: *Ukrajinska himnazija v Čechiji, 1925–1945: Almanach Ukrajinskoji himnaziji v Prazi-Rževnyjch-Modrzanach*, s. 160.

43 MALYLJO, Sofija: *A duša jiji - živa: vybrane*, s. 6.

44 Tamtéž.